

Federico Finchelstein
THE WANNABE FASCISTS
A Guide to Understanding
the Greatest Threat
to Democracy

Oakland (University of California Press) 2014, 259 str.

Ocení politická filosofie, tak často kolisající pod tíhou vlastní tradice, pohled zvenčí? Měla by! Zatímco Donald Trump v kruhu svých věrných rozkládá poslední zbytky demokracie ve Spojených státech a Evropou obchází strašidlo krajní pravice, globální Jih, převážně Jižní Amerika, ukazuje nejenom, jak se fašismus proměnil v druhé polovině dvacátého století, ale také odkud se nyní vzal a jak se mu dnes bránit – alespoň podle autora recenzované knihy.

Federico Finchelstein je argentinský historik, který se celý svůj život zabývá fašismem. Kniha *The Wannabe Fascists. A Guide to Understanding the Greatest Threat to Democracy* [Příručka k pochopení největší hrozby demokracii] je do určité míry vyvrcholením jeho bádání na tomto poli. Jakožto historik nevychází ze současného stavu politické filosofie či kritické teorie. To však neznamená, že by těmito disciplínami nebyl ovlivněn – často cituje z Hannah Arendtové nebo Siegfrieda Kracauera, zmiňuje Waltera Benjamina, Theodora Adorna či Ernsta Cassirera (pracuje tedy se staršími, ale zakládajícími filosofickými zdroji). Inspiraci ovšem primárně

čerpá z prací kolegů historiků, jako je Ruth Ben-Ghiat či Robert Paxton a také Victor Klemperer, židovský přeživší Třetí říše, který zaznamenával její každodenní vývoj. Analytický aparát však není nejdůležitější předností recenzované knihy – tou je dozajista jednoduchý, čtivý a důkladný způsob, kterým Finchelstein zpracovává historické skutečnosti a souvislosti. Zároveň je jeho sonda do politické situace na přespříliš často opomíjeném globálním Jihu působivým důkazem, že fašismus (obzvláště ten nový, v současnosti se rozvíjející) je silně propojen s populismem.

Z Finchelsteinových knih zatím do češtiny bohužel nebyla přeložena ani jedna. Všechny z určitého úhlu zkoumají fenomén fašismu: ať už jde o moderní historii Argentiny, špinavé války v Jižní Americe či historii Židů, včetně holokaustu. Pro současnost považují za zajímavější svazky představující koncepty a definice, které jeho největší dílo *Wannabe Fascists* spojuje do jednoho koherentního argumentu a aplikuje celou teorii na současné celosvětové dění. Za přímou zmínku stojí knihy *Transatlantic Fascism: Ideology, Violence and the Sacred in Argentina and Italy, 1919–1945* [Transatlantický fašismus: Ideologie, násilí a posvátno v Argentině a Itálii, 1919–1945] pro její důkladný rozbor fašistické glorifikace násilí; *A Brief History of Fascist Lies* [Stručná historie fašistických lží] pro její odhalení klíčové role lží v úspěchu jakéhokoliv fašistického režimu a *From Fascism to Populism in History* [Od fašismu k populismu v dějinách] pro detailní popis

vztahu mezi fašismem první poloviny dvacátého století a populismem druhé poloviny dvacátého století.

Název recenzované knihy je překladatelským oříškem. Termín „wannabe“ v americké angličtině označuje člověka, který by na jednu stranu (většinou horlivě) rád něčím byl, tudíž by se nabízel překlad „aspirující“, ale zároveň z nějakého důvodu nemá kapacity (ať už šikovnost, inteligenci či odvahu) na to, aby svého cíle dosáhl, takže ho jeho snahy tomuto cíli nijak nepřibližují. Pro tento aspekt by se nabízel překlad „rádoby“, avšak dobré české slovo vyjadřující zároveň oba aspekty není k dispozici. Modelovým příkladem takového „aspirujícího rádoby fašisty“ je pro Finchelsteina Donald Trump, a to vzhledem k jeho činům souvisejícím s útokem na Kapitol z 6. ledna 2021. Trumpovo jednání podněcující onen útok, od různých polarizujících aktivit jeho prezidentství, přes urputnou propagaci tzv. „velké lži“ (konspirační teorie, která tvrdí, že Trump zvítězil v prezidentských volbách v roce 2020), až po jeho slib, že půjde v čele všech „demonstrantů“, by jasně ukazovalo na překročení „pouhého“ populismu k přímému fašismu. Ovšem to, že se k průvodu nakonec nepřipojil, že se po neúspěchu celé události od jejích aktérů distancoval a že prezidentský titul přece jenom předal, podle Finchelsteina ukazuje, že definice fašismu naplněna nebyla. Trumpa proto situuje na hranici demokratického populismu a již plně autoritářského fašismu.

Hlavním přínosem knihy *Wannabe Fascists* je tedy vytvoření této nové kategorie, kategorie aspirujících rádoby fašistů, a jejího zasazení do

historického kontextu jakožto přímého pokračování a nebezpečného vyostření (zvláště pravicového) populismu druhé poloviny dvacátého století, který však ještě nedosáhl všech kritérií „plného“ fašismu. Tímto poskytuje cenný nástroj všem, kdo chtějí studovat vzestup fašismu a diskutovat o jeho nebezpečích, ale jsou neustále odrazováni požadavkem po obhájení užitého termínu fašismus. Osobně si nemyslím, že by bylo možné termín fašismus vyprázdnit jeho nadužíváním (byť je to rozhodně strategie, kterou některá Trumpovi nakloněná média volí, ať již vědomě, či nikoliv), ale existuje doajista mnoho lidí, kteří by se mnou nesouhlasili. Pro ty může být Finchelsteinův termín přijatelným kompromisem: na jednu stranu stále dostatečně silně poukazuje na nebezpečí, jehož směrem se aspirující rádoby fašisté snaží (často nepokrytě) kráčet, na druhou stranu nesráží závažnost historického fašismu jeho identifikací se současnou politickou situací.

Aby osvětlil vznik této nové kategorie, rozebírá Finchelstein ve čtyřech kapitolách čtyři hlavní pilíře, které jsou nutné, abychom libovolný režim mohli označit za fašistický. V každé kapitole pak sleduje vývoj jednoho z těchto pilířů napříč třemi fázemi historie. Začíná vznikem a vyvrcholením vlastního fašismu v Itálii a Německu, byť s důkladným přihlédnutím k režimům Jižní Ameriky, Španělska a Indie, kde je po roce 1945 fašismus na ústupu. Druhou fází je transformace fašismu v populismus převážně globálního Jihu, využívající fašistických tendencí, avšak stydlí se za své kořeny, a tudíž neaspirující na úplné překonání demokracie. Poslední fází

autor ztotožňuje se současnou dobou aspirujících rádoby fašistů, exemplifikovaných v osobách Donalda Trumpa, Jaira Bolsonara a jejich mnoha předchůdců z Jižní Ameriky, Indie, ale také Evropy. Je nutné podotknout, že recenzovaná kniha vyšla před americkými prezidentskými volbami roku 2024 a jejich výsledky, stejně jako dramatický politický vývoj poté, mají značné důsledky pro závěry *Wannabe Fascists* (k tomu více níže).

První kapitola je věnována fašistické potřebě militarizovat politiku a zároveň glorifikovat násilí. Finchelstein předkládá přesvědčivý argument, když tvrdí, že jedním z formativních vlivů pro vznikající fašistické režimy byly techniky imperialismu, převážně koloniálního, které byly „pouze“ radikalizovány. Druhým aspektem tohoto pilíře je to, co Mussolini nazval zákopocracií – *trincerocrazia*, *trenchocracy* (32)¹ – fenomén, podle něhož (ze začátku) převážně veteráni z první světové války vnímají veškeré dění, klíčově také politické angažmá, prismaťem zákopové války. Vidí tak své ideologické oponenty jako nepřátele, se kterými nemá smysl vyjednávat, ale pouze bojovat. Místo deliberace je nutné je přemoci (či přímo zničit). K tomu se přidává představa idealizované (nebo úplně vymyšlené) verze mýtické historie, k níž je potřeba se navrátit všemi dostupnými prostředky (tedy i násilím). Takovéto násilí je heroické, zatímco násilí (ať už opravdové či potenciální) z druhé strany je primitivní, barbarské a je ho potřeba potlačit. Tím se Finchelstein dostává k dalšímu důležitému faktoru – fašistické násilí je

vždy preventivní, je představováno jako nutná odpověď na možnou hrozbu (nehledě na její zakořenění v realitě).

V navazujícím stadiu populismu druhé poloviny dvacátého století již glorifikace násilí polevuje. Vyústění fašistického násilí v pogromy a genocidy už po porážce nacistického Německa nelze jednoduše obhajovat, a tak se populisté distancují od volání po násilí. Zároveň v jejich „repertoáru“ zůstává militarizace politiky – ve své rétorice stále označují opozici za nepřátele a vybízejí k boji proti nim (byť u volebních uren), nikoliv k deliberaci. Ovšem ve chvíli, kdy se dostanou k moci, zpravidla po jejich rozohněných projevech nenásleduje žádná systematická perzekuce, a pokud ano, tak podle Finchelsteina připomíná spíše neliberální zákroky západních demokracií – jakým bylo například Rooseveltovo nakládání s Američany japonského původu za druhé světové války – než plně fašistickou politiku. V současném stadiu aspirujícího rádoby fašismu se volání po násilí vyhrocuje. Finchelstein identifikuje důležité spojence tohoto typu fašistů v různých extrémistických, radikálně pravicových či dokonce neonacistických skupinách. Ty umožňují užívat politické násilí sice v omezené míře (48), ale zato formou, v níž je nelze přímo spojit s aspirujícími rádoby fašisty, kteří po něm volají. Do větší hloubky tento vztah Finchelstein bohužel nevykresluje.

Další zajímavý posun sleduje Finchelstein na poli genderu. Původní fašismus se silně opíral o hypermaskulinitu, stavěl na obrazu silného muže,

¹ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzované knihy.

jehož moc byla ztělesněna v konání násilí a v obětování se pro stát, národ či vůdce. Lpěl na zbraních, na vojenských či pseudovojenských hodnostech a organizačních strukturách, na (často jednoduchých) uniformách. Přístup navazujícího populismu Finchelstein ilustruje mj. na Argentině pod vedením demokraticky zvoleného plukovníka Peróna. Ten za svůj vzestup z velké části vděčil své ženě, populární herečce Evě Perón. Společně umožnili volit i ženám a od té doby Perónova vláda využívala i moci žen na tomto novém bojišti.² I na tomto poli můžeme v dnešní době aspirujících rádoby fašistů vidět snahy vrátit se zpět k „tradičním hodnotám“ pod vedením osobností jako Trump, Bolsonaro a Duterte, známých svou misogynií a schvalováním znásilnění (54).

V druhé kapitole Finchelstein rozebírá vztah fašistů k pravdě, respektive jejich naprostou závislost na lžích. Ukazuje, že každý fašista (ale také populist a aspirující rádoby fašista) má své „velké lži“, ke kterým se vrací znovu a znovu. Hlavní otázkou této kapitoly je, zdali fašisté věří vlastním lžím. Finchelstein dochází k tomu, že klasičtí fašisté věří v normativní aspekt svých lží a chtějí je uvést ve skutečnost, což podkládá mnoha primárními zdroji včetně osobních deníků vysoce postavených nacistů. Pozdější populisté lžou „jako typičtí politici“ (83), aniž by lžím věřili. U současných aspirujících

rádoby fašistů se to zdá být napůl cesty, podle Finchelsteina „lžou ve službách pravdy“ (60). Zatímco Finchelstein sám toto tvrzení ničím nepodpírá, tehdejší kandidát na viceprezidenta Spojených států, J. D. Vance, mu dal zapravdu téměř verbatim, když přiznal, že je ochoten „vytvářet příběhy, aby [...] si média všimla“ těch správných věcí.³

Další důležitý aspekt, který Finchelstein sleduje napříč všemi třemi obdobími, je fašistická tendence promítat všechny své nevábne stránky (ať už je to právě prolhanost, korupce, autokratické tendence či sklony k násilí) na své politické nepřátele. S tím se pojí další fenomén, který Finchelstein odhaluje u klasického fašismu, nikoliv však u navazujícího populismu, a znovu až v dnešní době: fašistické lži jsou jednoduché, až primitivní (zde Finchelstein cituje Goebbelse). Dokonce natolik primitivní, že je nelze efektivně kritizovat, a to právě proto, že fašisté, stejně jako jejich následovníci, mají nestandardní vztah k pravdě. Finchelstein cituje tvrzení Hannah Arendtové, že fašisté „cílí na ‚emancipaci myšlenky od zkušenosti [...]‘“ (62), a tak vyvrácené lži stačí pouze opakovat, jako by se nic nestalo. Současná snaha médií „vyslyšet obě strany“ dává takovým lžím nepřiměřeně mnoho prostoru a poskytuje cestu do „informačních silážních jam“ (89)⁴ a ozvučných komor jako WhatsApp a Telegram, kde je jednoduché odstříhnout přístup

² Neznamenalo to však žádnou genderovou revoluci, naopak, homofobie a striktní vynucování genderových rolí je stálým rysem všech pravicových a k fašismu tendujících ideologií.

³ E. Helmore, *JD Vance Admits he is Willing to „Create Stories“ to Get Media Attention*, in: *The Guardian* [online]. 15. 9. 2024.

⁴ Finchelstein zde užívá termín, který zavedla Ruth Ben-Ghiat.

k odlišným zdrojům zpráv. Tím se tvoří moderní kult a obnovuje se fenomén známý z nacistického Německa jako *Führerprinzip*, tedy jednání následovníků (byť aspirujícího rádobý) fašistického vůdce podle toho, co by si přál (nehledě na legalitu). Vůdci tak zůstává možnost hodnověrného popření jako v případě Cesara Sayoca, zvaného „MAGA bomber“.

Třetí a nejdelší kapitola se věnuje xenofobii. Xenofobie je podle Finchelsteina jedním z nejdůležitějších aspektů fašismu, ne-li ten nejdůležitější (94). Bez nepřátel totiž fašismus nikdy nemůže vyklíčit. Jejich zkeslení, a potenciálně i dehumanizace, vytváří potřebu preventivního zásahu. Jejich odpor prohlubuje nenávist fašistických následovníků. Zde Finchelstein poukazuje na snad největší posun od klasického fašismu k následujícímu populismu – populističtí vůdci působící po porážce Hitlera nemohli pokračovat ve stejné rétorice, která vedla ke světem otfášajícimu holokaustu. Navíc pro svou snahu udržet demokratické zřízení potřebovali co nejvíce hlasů od všech možných skupin. To znamená, že by tyto tendence zmizely úplně, pouze byly omezeny na méně obsáhlé či méně sympatické menšiny, jako například uživatelé drog, kteří, jak Finchelstein sám dodává, jsou spíš výsledkem špatných ekonomických podmínek a selhávajícího sociálního státu než jejich příčinami (133). Vinit oběti z jejich vlastního osudu je zásadní pro všechny podoby fašismu.

Fašismus se vždy vyznačuje snahou o co největší kontrolu a xenofobie hraje klíčovou roli v jejím dosažení – ať už se jedná o homofobii, jejímž cílem je udržet populaci organizovanou

v produktivních rodinných jednotkách a genderových rolích; misogynii, umožňující čím dál tím větší kontrolu nad reproduktivními právy, a tudíž nad ženami obecně; nebo rasismus, umožňující stanovovat si podmínky a výjimky pro status občanství. Fašistická xenofobie nikdy není absolutní, protože je doplňována nutností transnacionality. Finchelstein poukazuje na to, že fašismus je vždy ve spojení s ostatními podobně smýšlejícími uskupeními v jiných státech, se kterými se navzájem ovlivňuje a rozvíjí. Fašismus má totiž ještě jednoho důležitého nepřítele, jenž je také transnacionální – levice. Finchelstein sám toto tvrzení nerozvádí, ale v jeho duchu lze vyřadit nominálně levicové autoritářské režimy, které se proti těm fašistickým staví spíše z geopolitických důvodů. Na druhé straně jsou pak levicová či sociálně uvědomělá liberální hnutí, jejichž snaha zahrnout všechny bez rozdílu podkopává fašistické vyčleňování, snaha pochopit ostatní, aby jim bylo možné efektivně pomoci, podkopává fašistické zkeslování nepřítele, a empatie podkopává nenávist. Fašismus musí proti této formě levice bojovat, aby si mohl přivlastnit její cíle, ale pouze pro ty, které uzná za toho hodné. Finchelstein shrnuje citátem kolumbijských Leopardů: „Napravo nejsou nepřátelé“ (105).

Poslední kapitola rozebírá otázku diktátorství. Finchelstein píše: „Není fašismus bez diktátorství“ (141). Proto nelze s čistým svědomím nazvat populismus druhé poloviny dvacátého století fašismem, stejně tak jako jím ještě nelze nazvat aspirující rádobý fašisty dneška. O to důležitější však je sledovat jednotlivé aspekty a tendence

pilířů fašismu. Z argumentů, které v této kapitole Finchelstein předkládá, stojí za to vypíchnout myšlenku spektaklu, která je dnes relevantnější než kdy dřív. Od Benita Mussoliniho přes Javiera Mileie a jeho motorovou pilu až po Donalda Trumpa fašističtí (a populističtí i aspirující rádoby fašističtí) vůdci narušují monotónnost politické kultury tím, že na sebe strhávají pozornost. Svým voličům tak nabízejí nejenom politickou vizi, ale také zábatu a nadšení – důvod sledovat politické dění a fandit. Často vystupují anti-politicky – sami se představují jako outsiders, kteří s politikou nikdy neměli nic společného a ani nechtějí vládnout, bez ohledu na pravdu. To vede zpět k pojetí politiky jako boje, nikoliv jako deliberace se snahou najít kompromis.

Poslední kapitola se věnuje rozboru legality fašistických převratů. Finchelstein popisuje, jak napříč všemi třemi obdobími osobnosti fašistického směřování cílí na vytvoření nekončící představy nouzového stavu. Zatímco pro populisty význam této nouze většinou končil apelem na voliče, fašisté i aspirující rádoby fašisté z něj odvozují potřebu drastičtějších činů. Po malých krůčcích překračují hranice, nejdříve nepsaných zvyklostí a poté i zákona jako takového. Pokud jim to projde, pokračují dál, pokud ne, přijde do hry *Führerprinzip* a vina je svalena z vůdce na některého z jeho podřízených, který zařizoval daný krok.

Závěr této kapitoly však Finchelstein věnuje několika případům z historie Jižní Ameriky, kdy se převrat buď těsně zdařil (na těchto případech analyzuje, co o úspěchu rozhodlo), nebo byl těsně odvrácen. Mezi případy úspěšné obrany demokracie

Finchelstein zařazuje především pokus o převrat plukovníka Alda Rica v Argentíně, v níž se Finchelstein sám účastnil pokojných protestů. Na těchto příkladech ilustruje, že v případech každého převratu hrály zásadní roli nejenom další orgány státu jako kongres či soudy, ale také lidé samotní, jejichž síla v ulicích (za pokojného protestu) se podle něj nedá podceňovat, a také média, která poskytováním informací pomáhají odpor koordinovat. Z toho Finchelstein odvozuje naději do budoucna a zároveň výzvu k činnosti.

Závěr knihy rekapituluje a spojuje aspekty, probírané v jednotlivých kapitolách. Díky tomu, že každý aspekt do jisté míry reaguje na ostatní či je jimi utvářen, je toto navázání již velmi patrné v kapitolách samotných. Finchelstein se ovšem vyhýbá repetitivnosti tím, že myšlenky představuje z nového úhlu, případně je doplňuje o další kontext. Čtenáři nikdy nepřipadají, že by daný odstavec už jednou četl, a to je důležitým znakem čtivosti, která se rozhodně této knize nedá upřít.

Finchelstein tak na relativně malém prostoru načrtává zevrubnou historii fašismu a jeho proměn napříč moderními dějinami. Zároveň předkládá koncept, který může pomoci, jak říká podtitul knihy, „pochopit největší ohrožení demokracie“, nebo alespoň jejího vývoje do druhé výhry Donalda Trumpa v prezidentských volbách. To vše zasazuje do globálního kontextu, pečlivě přitom rozebírá situaci na často opomíjeném globálním Jihu, převážně v jeho rodné Jižní Americe; přihlíží též důkladně k dění v Indii či některých státech Afriky a Blízkého východu. Veškerá akademická práce je velice zevrubná – celá kniha je téměř

nepřetržitým sledem důkazů z primární literatury – každá stránka, ne-li každý druhý odstavec obsahuje citace z děl, projevů a rozhovorů s fašistickými a populistickými „mysliteli“ a vůdci všech zemí. Pro filosofy se nejedná o četbu nijak zvlášť náročnou, avšak možná o to důležitější – Finchelstein předkládá velice důkladný základ, který rozhodně stojí za to reflektovat a filosoficky interpretovat či rozšiřovat.

Hlavní slabinou, jež je ovšem vzhledem k povaze knihy do jisté míry nevyhnutelná, je to, jak rychle zestárla. *Wannabe Fascists* vyšla před americkými prezidentskými volbami v roce 2024. Mé podezření je, že ve snaze ovlivnit jejich výsledek – napovídá tomu závěr, který mluví o tom, že k tomu, aby byla zažehnána hrozba fašistického převratu, stejně jako v případě plukovníka Rica v Argentině, stačí kooperace lidu, médií a institucí, a Spojené státy pak mohou být světu příkladem a pomocí ve vypořádávání se s fašismem. Je-li tomu tak, cíl je to dozajista obdivuhodný, i kdyby se to mělo povést u jediného člověka. Zároveň se s každým novým týdnem, ne-li dnem Trumpova prezidentství objevují nečekané nové praktiky a cíle tohoto aspirujícího (a snad stále pouze) rádob fašisty, zvlášť ohromující salva krutých a nelegálních výkonných nařízení, které jsou stejnou měrou opravdovou hrozbou jako odvrácením pozornosti od nekončících korupčních afér a pokračování prezidentských pravomocí. I tak ale lze pozorovat mnoho podobných postupů či tendencí jak vzhledem

k Trumpovu prvnímu období, tak i ostatním aspirujícím rádob fašistům. S explicitním zapojením technologických miliardářů do Trumpovy kampaně se také objevují noví, nezpochybnitelní hráči v celém tomto procesu. Na jednu stranu to zajisté Finchelsteinovi poskytuje nový materiál pro další knihu, na druhou to však znamená, že jeho veskrze nadějný závěr vyznívá poněkud naprázdno.

Zároveň Finchelstein značně podceňuje, jak zásadně odlišná je Trumpova situace oproti situaci jihoamerických „téměř diktátorů“, jež se podařilo zastavit. Trump má totiž na své straně právě ty orgány státní moci (ústavní soud a kongres) a velké korporace (hlavně důležitou část médií, a tudíž i významnou část lidu), které Finchelstein označuje za klíčové, aby mohli být zastaveni diktátoři; ti měli na své straně „pouze“ armádu (či její výraznou část), maximálně těžili z podpory amerických tajných služeb. Po prvním roce Trumpovy druhé vlády si myslím, že o jeho směřování k fašismu nelze být na pochybách. Je možné diskutovat nad tím, zdali je to stále „jen“ aspirující rádob fašista či zdali již překročil i jižní břeh Rubikonu, avšak to, že představuje nebezpečí, je jasné. Možná právě díky tomuto „naplněnému prorocství“ je Finchelsteinova kniha o to zajímavější a důležitější pro státy, ve kterých se aspirující rádob fašisté ještě nedostali plně k moci, ale pokoušejí se o to.

Martin Fereš